

LAITILAN KYLÄN MENNEET VUOSISADAT

- maiseman ja asutuksen muutoksia arkeologien silmin.

Mallinnokset ja tekstit FT Kari Uotila ja FM Jouko Pukkila/Muuritutkimus ky

Laitilan kylä 100-luvulla jKr.

Laitilan kylän (kirkonkylän) yhtäjaksoisen asutuksen historia ulottuu Suomen oloissa harvinaisen kauas menneisyyteen. 100-luvulla jKr. kylän asutus alkaa tai ainakin tulee arkeologisesti näkyviin, kun Kansakoulumäelle (Rukoushuoneenmäki) ryhdytään rakentamaan kumpuhautoja. Niitä pidetään Itä-Ruotsista tai Gotlannista saapuneiden uudisasukkaiden hautoina, sillä molemmilla seuduilla tunnetaan samanlaisia hautoja. Vastaaviksi on arveltu myös toisen löytöpaikan, Taminamäen hautakumpuja, jotka kuitenkin tuhoutuivat ennen kuin arkeologit pääsivät paikalle eikä varmuutta asiastasaatu. Kansakoulumäen kummuista vain osa on arkeologien tutkimia, yksi ajoittui 100-luvulle, loput tutkituista oli tehty aikavälillä 200-550 jKr. Kansakoulumäen kalmiston käyttö oli siis jatkuvaa, mutta Taminamäen kumpuihin haudattiin vain lyhyen aikaa, sillä esineistö on vain 100-luvulta.

Kansakoulumäelle noin 30 kumpuun haudanneen yhteisön kokoa voidaan arvioida, koska kussakin kummussa oli vain yksi vainaja. Jos tutkittujen kumpujen ajallinen jakauma vastaa myös tutkimattomia kumpuja, kalmistoon hautasi vainajiaan aluksi vain yksi talo, myöhemmin 200- ja 300-luvuilla luultavasti kaksi. Kumpuhautaus ei kuitenkaan tullut kaikkien yhteisön jäsenten osaksi, vaan ehkäpä vain talon kulloinenkin isäntä ja emäntä haudattiin sellaiseen. 400-luvulla kalmiston käyttö näyttäisi vähenevän – sitä käytti jälleen ehkä vain yksi talo – ja se loppui kokonaan seuraavalla vuosisadalla. Kalmiston käytön väheneminen tapahtuu samoihin aikoihin kuin viereiselle Olkkisten Kappelinmäelle ryhdytään rakentamaan kumpuhautoja. Uuden kumpukalmiston ilmestyminen voikin osoittaa, että toinen Kansakoulumäen taloista on siirtynyt uudelle tontille ja ryhtynyt hautaamaan omaan kalmistoon.

Kansakoulumäen ja Taminamäen hautaukset ovat ainoat jäljet, mitä Laitilan kylän alueen

varhaisimmasta asutuksesta on toistaiseksi löydetty. Ne kertovat sen, että alueella asuttiin pysyvästi vuosisadasta toiseen. Jossain lähistöllä oli siis asuinrakennuksia ja maisemaa värittivät pellot ja kaskiraiviot sekä luonnonniityt, joista koottiin karjalle rehua. Maatalouselinkeinoista kertovat etenkin Taminamäen sirpit, mutta myös soihin ja järviin tallentuneet viljojen siitepölyt. Enempää elinkeinoista ei varmuudella voikaan sanoa, mutta todennäköisesti Valkojärvessä – joka oli vielä merenlahti – kalastettiin ja linnustettiin. Se toimi myös kulkureittinä ulkomaailmaan, josta seudun asukkaat hankkivat ne vierailta mailla valmistetut esineet, jotka vainajien mukaan hautoihin laitettiin.

Varhaisimmassa vaiheessa siis hahmottuu kuva kaksitaloisesta ”Laitilan kylästä”, joka sai ainakin osittain toimeentulonsa maatalouselinkeinoista. Koska tämän ajan rakennuksista tai pelloista ei ole löydetty arkeologisia jälkiä, on ajateltavissa, että ne ovat jääneet nykyisen asutuksen alle. Niiden sijoittelu kuvassa onkin päättelyä, joka perustuu ympäristön topografian, maalajien ja maankohoamisen analysoimiseen paikkatietojärjestelmän avulla. Ilmeisesti Laitilan kylän kohdalla oleva soraharjun laajentuma oli olosuhteiltaan suotuisaa niin asumiselle kuin varhaiselle viljelyllekin.

Laitilan kylä noin vuonna 500

Nuorin ajoitus haudasta Kansakoulumäellä on 400 – 550 jKr. Se lieneekin aivan viimeisiä hautauksia kumpukalmistossa, sillä samalle mäelle sen viereen syntyy 500-luvun alussa uudentyyppinen kalmisto, jota arkeologit kutsuvat polttokenttäkalmistoksi. Polttohautautapa säilyi, mutta vainajien luut ja hauta-antimet sijoitettiin nyt maantasaiseen kivikenttään toistensa lomaan niin, ettei yksittäisiä hautauksia yleensä voi erottaa. Polttokenttäkalmiston käyttöön siirryttiin näihin aikoihin muuallakin rannikolla ja sisämaan järvialueilla, joten kyseessä on kotimainen kalmistotyyppi, kun kumpujen lähtökohdat olivat Skandinaviassa. Hautausten kollektiivisesta luonteesta johtuen vainajien lukumäärä on epäselvä eikä kumpukalmiston kohdalla tehtyjä laskelmia voi soveltaa polttokenttäkalmistoon. Näin ei ole mahdollista arvioida haudanneen yhteisön kokoa. Kun kuitenkin kahdella kalmistolla on näin läheinen ajallinen ja alueellinen yhteys, lienee selvää, että kalmistoa käyttänyt asutus säilyi samana.

Edellä Kansakoulumäen kalmistoa käyttänyt yhteisö 200- ja 300-luvuilla arvioitiin kahdeksi taloksi, joista toinen ehkä siirtyi myöhemmin käyttämään Kappelinmäen kalmistoa. Asutuksella oli siten ikää nyt esitettävässä vaiheessa jo useampi sata vuotta. Tämä ihmisen pitkäaikainen toiminta on vaikuttanut maisemaan, joka on aiempaa avoimempi. Mallinnoksessa näkyy, että Kansakoulumäen kalmistoa käytti jälleen kaksi taloa, joten Kappelinmäelle haudannut asutus mukaanlaskien Laitilan kylän alueella oli kolme taloa.

Rakennusten tai peltojen sijainnista ei edelleenkään ole arkeologisia tietoja, joten niiden sijoittelu on tehty aikaisemmin esitellyllä tavalla. Maanviljelyksestä saadaan tietoja Valkojärven ympäristössä tehdyistä siitepölytutkimuksista, joiden perusteella peltoviljely näyttää hieman vähentyneen. Vastaavasti kaskiviljelyn osuus kaiketi kasvoi. Mahdollisesti tähän vaikutti se, että näihin aikoihin Valkojärven suora yhteys mereen katkesi ja siitä muodostui nimensä mukaisesti järvi. Samalla on ehkä

paikallisilmastossa tapahtunut muutos merellisestä kuivemmaksi.

Vaikka rakennusten tyypistä ei ole tietoja Laitilan kylästä, muualla Suomen mantereella – ja Skandinaviassa, josta tulokkaat vanhemmalla roomalaisajalla saapuivat – rakennettiin ns. hallitaloja. Niiden olennainen rakenteellinen ero myöhempään vaakahirsiin perustuvaan salvosrakentamiseen on pystypaalujen varaan tehty runko. Paalujen väliin rakennettiin seinä joko turpeesta tai tiiviistä oksapunoksesta, joka lämmön eristämiseksi tilkittiin savella.

Laitilan kylä noin vuonna 1000

Vuoden 1000 vaiheilla Laitilan kylässä käytetään vain Kansakoulumäen polttokenttäkalmistoa, johon ilmeisesti kaikki asukkaat hautasivat vainajansa. Kalmisto oli laajentunut n. 40 x 50 metrin alalle ja nuorimmat tutkimuksen tavoittamat hautaukset ovat noin vuodelta 1050. Joko siis polttokenttäkalmiston käyttö tai esineellinen hautaus tapa on päätynyt kyseisellä vuosisadalla – polttohautauksen tuhatvuotinen perinne päättyy. Muualla rannikolla ja sisämaassa siirrytään näihin aikoihin tai hieman myöhemmin ruumishautaukseen, ja niin on tehty Laitilassakin; ainakin Untamalasta tunnetaan ruumishautaus tältä ajalta.

Mutta mihin Laitilan kylässä Kansakoulumäen jälkeen haudattiin? Kun myöhäisrautakautista ruumiskalmistoa ei kylän alueelta tunneta – tilanne on sama koko Vakka-Suomessa –, on arveltu, että seudulla olisi kristinuskon vaikutuksesta siirrytty satakunta vuotta muuta maata aikaisemmin esineettömään ruumishautaukseen. On kuitenkin mahdollista, että myöhäisrautakautinen ruumiskalmisto on sijainnut lähellä nykyistä kirkkoa. Ensinnäkin Laitilan kirkon lattian alta on kaivauksissa löydetty muutama aivan rautakauden loppuvaiheeseen tai varhaiselle keskiajalle ajoittuva solki. Ne eivät irrallisina esineinä riitä osoittamaan hautauksia, mutta voivat liittää paikan viereisen Pilppulan talon kohdalta tehtyihin löytöihin. Uudenkaupungin Sanomissa kirjoitettiin 9.10.1924, että arkeologi Sakari Pälä tutki talon maalla ruumishaudan kaltaisia kuoppia, joista ainakin yhdestä löytyi keihäänkärki ”myöhempää tyyppiä kuin Kansakoulumäeltä”, kuten lehden haastattelema lähde ilmoitti. Hankalan asiasta tekee se, ettei löydöistä tai kaivauksesta ole toistaiseksi löytynyt raporttia, josta kohteen kalmistoluonteen voisi varmistaa. Siten kysymys myöhäisrautakautisesta esineellisestä kalmistosta Laitilan kylässä täytyy jättää vielä avoimeksi.

Asutuksenkaan sijainnista ei ole varmoja jälkiä. Kansakoulumäen kalmisto osoittaa asutuksen jatkuneen, mutta käyttikö se vanhoja tonttejaan vielä 1000-luvulla, ei ole

pääteltävissä. Tämä johtuu siitä, että viimeistään vuoteen 1300 mennessä syntyvät ns. suomalaisen oikeuden kylät, jollainen Laitilan kyläkin oli. Kylän talojen sijainti tunnetaan joidenkin osalta jo 1600-luvulta ja muutkin näkyvät viimeistään 1700-luvun isojakokartoissa. Mahdollisesti sijainti on ollut sama jo varhemmin, mihin viittaavat kirkon varhaiset löydöt – ainakin ne osoittavat alueella olleen jotain toimintaa. Jos Pilppulan talon maalta löydettäisiin myöhäisrautakautinen kalmisto, se osoittaisi, että hautauksia tehtiin paikalle, jossa myöhemmin oli kylän keskusta. Ja joka tapauksessa kirkon kaivauksissa on löydetty rahoja 1300-luvulta alkaen, joten viimeistään tuolloin rakennukset siirrettiin lähemmäs parempia kulkuyhteyksiä ja uuden kirkon vierelle. Talojen siirto lienee tapahtunut joskus vuosien 1000 ja 1300 välillä ja siinä yhteydessä aikaisemmin keskeiset alueet rautakautisten kalmistojen ympäristössä jäivät kylän laitamille.

Viimeistään tässä vaiheessa Laitilan asukkaat tutustuivat myös kristinuskoon. Liittyykö nimi Olkkisten Kappelinmäki kristinuskon varhaisvaiheisiin ei ole löydöin osoitettavissa, mutta ottaen huomioon, että Untamalan ja Valkon kyläkirkkoja on pidetty vanhoina, sellainen lienee ollut Laitilassakin.

700-800 -luvulta lähtien maanviljely ja erityisesti peltoviljely kehittyivät ja perinteisen ohran rinnalle ilmaantui viljelykasviksi myös ruis.

Laitilan kylä noin vuonna 1500

Kylärakenne oli jo keskiajan lopulla melko samankaltainen kuin myöhemmin historiallisena aikana. Vanhimmat talot ja pelot sijaitsivat samoilla paikoilla ja samoin erilaiset niityt ja metsäalueet. Metsät olivat vetäytyneet pois aivan asutuksen läheisyydestä ja erityisesti hyvälaatuisen kuusipuun osuus oli vähentynyt kimpiastioiden valmistuksen myötä.

Kylässä oli kaikkiaan yhdeksän taloa. Esimerkiksi kirkon naapurissa Isotupa, Poukka ja Eerola, jotka siirrettiin siitä vasta 1700-luvulla. Asukkaita kylässä lienee ollut tuolloin korkeintaan satakunta. Laitilan kylä oli tuolloin yksi Vakka-Suomen suurimpia kyliä.

Keskiajan osalta arkeologian ja historian tutkimusaineistot ovat aikaisempia aikoja monipuolisempia. Ennen kaikkea tämä johtuu kirjallisten lähteiden ilmaantumisesta, sillä erilaisia maanomistuksen ja maiseman piirteitä valaisevat esimerkiksi oikeuden pöytäkirjat. Arvokkaita lähteitä vanhan maiseman tutkimuksessa ovat myös 1600-1700 -lukujen kartat.

Asiakirjoista käy selville, että maaseudulla asuu keskiajalla muutakin väkeä kuin vain maata viljeleviä talonpoikaisperheitä. Viimeistään 1300-luvulla rakennetun pitäjän puukirkon paikalle tehtiin kirkko 1400-luvun viimeisellä neljänneksellä. Sen rakennutti aatelinen Hartvig Jakobinpoika Garp, joka asui kartanossaan Hartikkalassa. Kivikirkko oli koko pitäjän laajin yhteinen hanke, johon osallistui niin aateliset, papisto kuin talonpojat ja käsityöläiset. 1500-luvun alussa Laitila oli jo vahva maaseutuyhteisö ja kylään liittyi vanha perinteinen puuastioiden valmistustraditio käsityöläisineen.

Keskiajan asuinrakennukset olivat hirsisalvosrakenteisia ja lukuisat rakennukset oli sijoitettu umpihatyyppisesti tonttimaan ympärille.

Asiakirjatietojen perusteella on laskettu, että taloilla oli 1500-luvulla peltoa yhteensä

kolmisenkymmentä hehtaaria, josta viljeltiin vuorovuosina puolta toisen puolen ollessa kesannolla.

Siitepölyanalyysissä on nähtävissä maanviljelyksen vahvistuminen, eli peltoa raivattiin lisää näihin aikoihin. Kyseessä voi olla 1400-luvulle osuneen ilmastollisesti suotuisan vaiheen aikainen muutos peltoviljelyssä. 1500-luvun kuluessa alkoi pikku jääkauden nimellä tunnettu ilmaston heikkeneminen.

Laajat niittyalueet tuottivat heinää karjalle, joita pidettiin maidon lisäksi myös peltojen lannoituksen vuoksi. 30 hehtaarin peltoala on vaatinut 1500-luvulla 60 eläimen vuosittaista lantatuotantoa.

Maisemamallinnokset ja tekstit: Muuritutkimus Ky/Kari Uotila ja Jouko Pukkila 2006

Lahjoittaja: Vakka-Suomen Osuuspankki